

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINI

Edebiyat Fakültesi
ARAŞTIRMA DERGİSİ

Sayı 6
Nisan 1973

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ — ERZURUM; 1974

KUL NESİMİ'YE ÂİT OLDUĞU SANILAN ŞİİRLER

Dr. Hüseyin AYAN

Halk edebiyatımız ve folklorumuz üzerine yazdığı çeşitli eser ve yaptığı

hizmetlerle tanınan sayın Cahit ÖZTELLİ'nin 1969 yılında "KUL NESİMİ" adlı bir kitabı yayınlanmıştı. (1) O günlerde ben de SEYYİD NESİMİ (1370?1404) hakkındaki doktora çalışmalarımın sonuna gelmiştim. Adı geçen kitaba daha ilk bakışında Seyyid Nesîmî ile Kul Nesîmî arasında bir karışıklığa düşüldüğünü görmüştüm. Gerekli notlarımı aldım. Bu notları, şu âna kadar bir makale halinde yayımlamaya fırsat bulamadım. Bu yazıyı, Kul Nesîmî'ye âit olduğu sanılan şiirlerin asıl sâhibi olan Seyyid Nesîmî'ye âidiyetini ortaya koymak için kaleme aldım.

Sayın Cahit ÖZTELLİ, Kul Nesîmî'yi üç bölümde mutâlea etmişlerdir. Birinci bölümde (3-18 s.) Kul Nesîmî'nin hayatından ve Hurûfilikten (19 s.) söz edilmektedir. İkinci bölümde "Hece ölçüsü ile nefesleri-ilâhîleri" sıralanmaktadır. (23-41 s.) Üçüncü bölümde ise "Arûz ölçüsü ile nefesleri" (45-93 s.) yer almaktadır. Küçük bir "Sözlük" (95-120 s.) ile Kul Nesîmî adlı kitap sona ermektedir.

Kul Nesîmî adına böyle bir kitabı ortaya koyduğundan dolayı sayın Cahit Öztelli'ye şükran borçluyuz. Sayın yazar, eserine şöyle başlıyor: "Edebiyat tarihimiz, tasavvuf şâiri olarak yalnız bir Nesîmî tanır. O da Bağdad'lı Nesîmî'dir. Oysa cönklerden topladığımız yüze yakın şiiri bulunan bir başka Nesîmî daha var. İşte bu kitapta konu olan ikinci Nesîmî'dir. İkisini birbirinden ayırmak için konumuz olana KUL NESİMİ diyeceğiz."

SEYYİD NESİMİ, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Metni" (2) adlı doktora çalışmamız sırasında, şâirin mahlasını taşıyan ne kadar şiir gördümse hepsini kaydettim. Şiir mecmûalarıyla cönklerin ihtiva ettikleri şiirlere göre, derleyeninin şiir zevki, tasavvufî inancı, mezhep ve meşrebi hemen anlaşıl-maktadır. Müstensihlerin şiirler üzerinde ne kadar kolaylıkla tasarrufta bulunduk-

(1) Cahit ÖZTELLİ, Kul Nesîmî, Ankara Töyko matbaası, 1969. 120 s. (İçkapakta: Onyedinci yüzyıl tekke şâiri Kul Nesîmî) yazılıdır.

(2) Hüseyin AYAN, Seyyid Nesîmî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe divanının Metni; (Doktora tezini Prof. Dr. Hasibe MAZIOĞLU yönetmiştir). 1095 s. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi No: 111.

ları hattâ mahlasları ne kadar kolaylıkla değiştirdikleri kimsenin gözünden kaçmaz. "Ey Nesîmî, ey Fuzûlî, ey Necâtî, Kul Nesîmî" gibi kelimelerin arûz değeri aynıdır. Nesîmî yerine Fuzûlî, veya bunun aksini yazmak pek kolaydır. Şiir mecmûalarında bunların pek çeşitli örneklerine rastlanır. Nitekim Seyyid Nesîmî Divanı elyazmalarından birinde (3) Fuzûlî'nin bir gazeline tesâdüf ettim. Seyyid Nesîmî'nin bazı gazellerinin Halîfî'ye mâl edildiğini gördüm (4). Doktora çalışmamız esnasında, Seyyid Nesîmî divanının metnini kurarken karşılaştırmaya esas aldığımız veya incelediğimiz elyazmalarından burada sözünü edeceklerimizde (5) daha nicelerine rastladım.

Seyyid Nesîmî üzerindeki çalışmalarda böyle durumlarla karşılaşırsa, başka şâirlerde bu hususların olamayacağı iddiâ edilemez. Hele Kul Nesîmî gibi, adına yazılmış tertipli veya tertipsiz bir divan veya bir cönk içinde "Bu şiiirler de Kul Nesîmî'nindir.", başlığı altında şiiirler bile bulunmayan bir şahıs hakkında eser yazmanın, hükme varmanın güçlüğü kolaylıkla anlaşılır. Bu bakımdan konumuz olan "Kul Nesîmî" adlı kitabı yazarken, sayın yazarın, ne kadar zorluklar içinde bocaladığını tahmin etmek zor değildir.

Şiir derleyicilerin ve müstensihlerin bu lâkaydâne davranışları yanında, Seyyid Nesîmî'den bu yana Türk ve İran edebiyatlarında, Nesîmî'ye ve onun mahlasına özenen kişiler olmuştur. Fars edebiyatında "Nesîmî" mahlasını almış iki kişi vardır. Bunlardan birisi Nişaburlu olup Meşhed'de medrese hocalığı ile geçinmiş, hattâtlık ile tezhîp sanatında mehâret göstermiştir. Diğeri ise Herâtlıdır ve mürettep divanı vardır. Seyyid Nesîmî şiiirlerindeki samîmiyet ve lirizm, ölümündeki fecâat ve terennüm ettiği inanç sistemindeki "câzibe" dolayısıyla ardından gelenleri öyle etkilemiştir ki, genç şâirler onun mahlası ile şiiir yazmayı ve onun menkabesini efsaneleştirmeye şeref bilmişlerdir. Seyyid Nesîmî'nin Bektaşî tarikati mensupları arasında bugün bile çok canlı etkisi bulunduğunu görmekteyiz. Umumiyetle tekke-lerde, Bektaşî âyin ve ihtifâllerinde, Nesîmî'nin, şiiirlerinin okunduğunu ve ilâhî gibi söylendiğini görmüşüzdür. Hattâ günümüz halk şâirlerinden birinin mahlası Nesîmî'dir. Yüzyıllar boyunca tesiri canlı kalabilmiş olan Seyyid Nesîmî'den diğeri "N e s î m î" leri ve bunların şiiirlerini birbirinden ayırmanın güçlüğüne yukarıda

(3) Seyyid Nesîmî Divanı, Ali Emîrî (Millet Kütüphanesi) Manzûm eserler kısmı No: 443.

(4) Mecmua, Nûruosmaniye Kütüphanesi, No: 4904.

(5) Ali Emîrî (Millet Kütüphanesi) Manzûm eser No: 443; Ayasofya Kütüphanesi No: 3977; Bayezid Umûmî Kütüphanesi, No: 3353; Belediye Kütüphanesi, (Muallim Cevdet) No: 998; Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi No: 558; Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi No: 639; Isparta (Halil Hamit Paşa Kütüphanesi No: 650; Kadızâde Mehmed Efendi (Süleymaniye) Kütüphanesi No: 395/1; Manisa (Muradiye) Kütüphanesi No: 2671/2; Mevlânâ Müzesi (Konya), 1, No: 2415, 2 No: 2417; Mısır (Kahire-Hıdıviye) Kütüphanesi No: 8674; Râif Yelkenci, 1,2,3,4,5,6,7 (Bu numaralar sayın Râif YELKENCİ'nin izniyle tarafımdan konmuştur). Râif Yelkenci nüshaları için daha geniş bilgi, Doktora çalışmamızda vardır.

da işaret etmiştik. Nitekim sayın Öztelli'nin "Kul Nesîmî" adlı eserinde de bu karışıklığı müşahade etmekteyiz.

Seyyid Nesîmî'ye ait şiirleri araştırırken divan, şiir mecmûası ve cönklerde "Kul Nesîmî" mahlasına rastlamamız mümkün olmadı. Yalnız Hacıbektaş'ta, Hacıbektaş-ı Velî Müzesindeki araştırmalarımız esnasında, kasaba halkından sayın Yakup GÜRSES'te bulunan bir cönkten (6) istinsah ettiğimiz bir şiirin mahlası *Kul Nesîmî*'dir. Sözü edeceğimiz şiir, Kul Nesîmî adlı eserde, 14. sırayı işgâl etmektedir. Sayın Yakup GÜRSES'in elindeki cönk son yıllarda istinsah olunmuştur. Şiirin ilk dördlüğü:

Ger' aslım sorarsan ben bir niyâzım
Şabr âlemi derler yerden gelürem
Evvel katre idim, şimdi hâk oldum
Arşdaki kandilden nûrdan gelürem

şeklinde. Şiirin bütününde, bazı değişiklikler vardır. Fakat bunlar esasa müteallik şeyler değildir.

Kul Nesîmî adlı eserin 26. sırasındaki gazel, Nesîmî divanı elyazmalarından Isparta ve Mevlânâ Müzesindeki nüshalarda vardır. Bunlardan Isparta nüshasının istinsah tarihi Hicrî 971 (Milâdî: 1563/1564) dir. Mevlânâ Müzesindeki nüshanın tarihi Hicrî 1035 (Milâdî: 1625/1626) tir. Sözü edilen gazel:

Sâkıyâ bir cür'a şun ehl-i şafânuñ 'ışkına
Sâkı-i Kevşer 'Aliyyü'l-Mürtezânuñ 'ışkına

matlûl olup tamamı 9 beyittir. 4. ve 8. beyitleri 1625/1626 da istinsah olunan Mevlânâ Müzesindeki nüshada yoktur. Eserini hazırlarken sayın Cahit Öztelli, muhtemelen Isparta nüshasına kaynaklık eden veya bu nüshadan istinsah olunan bir başka cönkten faydalanmıştır. Zira Bayezid Umûmî Kütüphanesindeki 3353 numaralı Nesîmî Divanı elyazmasında bu gazel 14 beyitten ibarettir. Bizim tahminimize göre Bayezid nüshası 17. yüzyılın sonlarında veya 18. yüzyılın başlarında istinsah olunmuştur. Adı geçen elyazmasında, Seyyid Nesîmî'ye ait olmayan yüzlerce gazel vardır. Ayrıca yukarıda matlûlı verdığımız gazel gibi nicelerinin beyitleri artmıştır. Böyle, Seyyid Nesîmî'ye ait olmayan yüzlerce şiirle doldurulmuş bir nüshayı, biz, Seyyid Nesîmî'nin Türkçe divanının metnini kurarken karşılaştırmalarımıza esas alamazdık, İşte Isparta ve Mevlânâ nüshalarında bulunmayan beyitler:

4. Bir nigâh ile menüm virâne gönlüm şâd olur
Beklerem yollarını bir merhabânuñ 'ışkına
5. Gözlerüñ çıhsun Yezîd sen ol imâm şeh-zâdeye
Bir içim şu virmedüñ kâdir Hudânuñ 'ışkına
7. Evliyâlar serveridür şâh-ı merdân-^cAlî

(6) Ali Ekber YEREVANLI, Azerî-Ermeni Edebî Alâkaları, Erivan 1968.

- Ĥâtemini seyle virdi bir dü'ânüñ 'ışkına
8. Günc-ı 'uzlet ihtiyâr it ger elif tek ferd isefi
Çek elini dünyeden, şâhib-zemânüñ 'ışkına
13. Ĥâcılar Mekkeye gider kırbân ider cân için
Biz cânumuz kırbân itdük evliyânüñ 'ışkına

Bayezid nüshasındaki sıra numaraları gösterilen bu biyetlerin Seyyid Nesîmî'ye âidiyeti şüphelidir. 7. beyitte vezin hatâsı vardır. 13. beyitte ise "kırbân ve "cân" kelimelerindeki zihâflar, Nesîmî'ye aslâ mâledilemezler. Bu beyitlerin, Seyyid Nesîmî'ye özenen Bektaşî meşrepli, şâirler tarafından yazıldığını sanmaktayız. Bir şiirin hangi şâire âit olduğunda karşılaşılan güçlükler bir de o gazelin beyitlerindeki fazlalıkların kimler tarafından yazıldığı hususu inzmâm edince bu tip çalışmalardaki zorluk kat kat artar.

Kul Nesîmî adlı eserde 28. sırayı alan:

Fazluña bil bağladum yâ vâhid ü ferd ü eĥad
Cümleñüñ ma'büdü sensen dâ'mâ ĥayy ü ebed

matlâlî gazel, bugüne kadar bilinen Nesîmî elyazmalarının en eskisi olan ve aslı hâlen kayıp olmakla beraber, kayboluşundan önce Millî Kütüphaneye bir mikro-filmi alınmış bulunan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kitaplığında kayıtlı 874 Hicrî (Mîlâdî: 1469) tarihli nüshanın ilk şiiridir. Adı geçen şiirin Ayasofya, Ali Emîrî, Isparta, Belediye (Muallim Cevdet), Mısır (Kâhire-Hıdıviye) ve Bayezid nüshalarında bulunduğunu söylersek, sayın Cahit Öztelli'nin Kul Nesîmî adlı eserini hazırlarken, gerekli asgarî dikkate yer vermediği kendiliğinden anlaşılır.

34. sıradaki:

Yüzüñ ĥaĥtuñda iy dil-ber açıldı cümle bâbu'llâh
Oĥur anı müderrisler kelâmin "Küntü kenzu 'lâh"

matlâlî gazeli Bayezid nüshasında görüyoruz. 36. sıra numaralı:

"Ene'l-Ĥaĥ" söylerem Ĥaĥdan "Ale'l-ARŞ istevâ" geldi
Yüzüñde sûre-i Raĥmân "Ale'r-Raĥmân 'alâ geldi

matlâlî gazel Bayezid, Isparta, Mevlânâ ve Mısır nüshalarında da bulunmaktadır. Bu elyazmalarından en eskisi Mısır (Kahire-Hıdıviye) Hicrî: 941 (Mîlâdî: 1534) tarihlidir. Yânî XVI. yüzyılın ilk yarısında istinsâh olunmuştur. 39. gazel, Bayezid el yazmasında üç ilâve beyitle yer alıyor. Matlâdan sonra ilâve beyitleri, Bayezid nüshasındaki sıralarına göre kaydediyoruz:

1. Derd-mend itdüñ meni iy derde dermân İrmeni
Çalmadı 'ışkuñ yolında mende dermân İrmeni
2. Ne perî ne âdemî bu şekl ile men görmedüm
Cennet ü ĥürî misen yaĥsa ki Rıdıvân İrmeni

3. İnce kim sa'y eyledüm nâzük camâlûñ görmege
Zerrece yumşanmaduñ iy göñli sindân İrmeni

7. Bir sü'âl itdi Nesîmî sen büt-i meh-pâreden
Luţ ile bir söyleşe gör lâ'li handân İrmeni

Yukarda da işâret olunduğu göbi, Bayezid nüshası XVII. yüzyılın sonlarında veya XVIII yüzyılın. başlarında istinsâh olunmuştur. Bu gazele istinâden bâzı Azerbaycan'lı yazarlar, meselâ Ali Ekber Yerevanlı (6), Nesîmî'nin bir Ermeni güzeline âşık olduğunu iddiâ etmektedirler. Gazelin şâire âdiyeti son derece şüpheli olmasına rağmen, bundan bir sürü hükümler çıkarmaktadırlar.

Kul Nesîmî adlı kitapta, 44. sırada görünen ve aşağıda matlaını vereceğimiz gazel de Bayezid, Ayasofya ve Isparta elyazmalarında vardır. Sözü edilen gazelin matlaı şudur:

Vücûd-ı Muştafâ esmâ degül mi
Bu sırrı bilmeyen a'mâ degül mi

Sayın Cahit ÖZTELLİ'nin eserine aldığı 47. gazel de Bâyezid Ayasofya, Isparta, Kadı-zâde Mehmed Efendi (Süleymâniye), Mevlânâ (Konya), Mısır ile Dil ve Tarif-Coğrafya Fakültesi elyazmalarında sekiz beyittir. Seyyid Nesîmî'ye âdiyeti kat'î olan bu gazelin Kul Nesîmî adlı kitapta bulunmayan beyiti şudur:

7. Kâfirûñ büt-hânesi var mü'minûñ Beytü'l-Ĥarâm
°Âşıkuñ yâr işgidür ka'be vü büt-hânesi

Bu beyitin, daha sonraları müstensihler tarafından atlanmış olduğunu düşünmek yerinde olur, sanırız.

48. gazel Mısır elyazması ile Nûruosmâniye Kütüphanesindeki mecmûada bulunuyor. Bilindiği gibi Mısır elyazmasının istinsâh tarihi 1534 tür. Binâenaleyh XVII. yüzyıl şâiri olan Kul Nesîmî'ye âdiyetinden söz edilemez. Lâkin aynı gazel Nûruosmaniye'deki mecmûada Halilî mahlasıyla Halilî'ye âit şiirler arasındadır. Sayın Râif YELKENCİ'deki 2 numaralı elyazmasında da bulunmaktadır. Sözü edilen gazelin matlaı şudur:

Ger saña şerh idevüz haşıyyet-i esmâmuızı
Bilesen Ĥağdan rumûz-ı Leyletü'l-isrâmuızı

Kul Nesîmî adlı kitapta 49. sırayı işgâl eden

Ey baña nâ-ğak diyenler bu vücûdum öldi Ĥağ
Kâ'inâtuñ Ebcedinden gösterür envâr-ı işk

matlâlı gazel, Ali Emîrî (Millet Kütüphanesi) ile Sayın Râif Yelkenci'deki 2 numaralı Nesîmî Divânı elyazmasında görülmektedir. 50. sıradaki

Es-selâm iy şâh-ı merdân es-selâm

Es-selâm iy şîr-i Yezdân es-selâm

matlâli gazel de Kadı-zâde, Mevlânâ Müzesi, Râif Yelkenci, 2 , 3 ve Bâyezid elyazmalarında vardır.

Sır-zâtuñ gevheriyem men müselmâan olmanam

Ehl-i imân-ı yâkinem men müselmân olmanam

matlâli gazel, bizim karşılaştırmalarımıza esâs aldığımız nüshalarda bulunmaktadır. Lâkin Yelkenci, 2, 3 ve Mevlânâ Müzesi 2 numaralı nüshalarda bulunmaktadır. Kul Nesîmî şiirleri arasında 51. sırayı işgâl eden bu gazel, mânâyı bozacak ve vezni ortadan kaldıracak kadar okunuş hatâları ile doludur.

Kul Nesîmî'de 52. sıradaki gazel altı beyitlidir. Aynı gazel, Mısır (Kâhire-Hıdıviye) nüshasında, 5, Ayasofya, Yelkenci 2 ve 3 numaralı elyazmalarında 7 beyit olarak bulunmaktadır. Bu gazel, Nûruosmâniyedeki mecmûada ise Halîfî adına kayıtlıdır. Sözü edilen bu gazelin matlâli şudur:

Men ki dervîşem fakîrem pâdışâh-ı  alemem

Rûh-ı bî-rengem egerçi renge girdüm âdemem

Seyyid Nesîmî'nin lirik şiirleri arasında bulunan ve Kul Nesîmî adlı kitapta 53. sıraya konan aşağıdaki

Dil-berâ men senden ayru tende cânı neylerem

Mâl ü mülki taht u tâcı hânümânı neylerem

matlâli gazel de Bayezîd, Ali Emîrî, Mevlânâ Müzesi 2 ve Yelkenci 2 numaralı elyazmalarıyla Baku baskısında vardır (7).

54. gazel, Men ol şâdıķ kulan kim Ca feriyem

Haķikat s ylerem Haķ Hayderiyem

matlâli olup Ayasofya, Bâyezîd, Yelkenci 1 (mahlası: Hüseynî'dir,), 2,3 numaralı nüshalarda müşâhede olunmaktadır.

Muhammed Muştafâ cismümde cânım

 Alî durur benüm dîn ü imânum

matlâli gazel, Ali Emîrî (Millet) kütüphanesindeki elyazmada rastlanmaktadır. Bu gazel, Kul Nesîmî'de 55. sırayı işgâl etmektedir.

61. gazel, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kitaplığındaki aslı kaybolan nüshada ve Mısır (Kahire-Hıdıviye) nüshasında bulunmakla beraber Yelkenci, 2, ve 3 numaralı yazmalarda da mevcuttur. Kul Nesîmî şiirleri arasına 8 beyit olarak girmiş olan bu gazel aslında 9 beyitlidir. Matlası:

(7) Selmân Mümtâz, Seyyid İmâdedîn Nesîmî Divânı, Baku 1926.

Dimişem men lebüñe la'1 ile mercân dimişem
Gör ne nuṭḫ ile 'aceb cânuma cânân dimişem dir.

63. şiir, Bâyezîd, Ali Emîrî, Isparta, Mevlânâ 1,2 ve Yelkenci 2,3, numaralı elyazmalarında 6 beyit olarak yer alırken Kul Nesîmî'de 5 beyittir. Sözü edilen şiirin matlâı şudur:

Tâ yüzüñ gördüm nigârâ gamdan âzâd olmuşam
Kulluğunda pâdışâhum hüşnüñe şâd olmuşam

64. gazelin matlâı Seyyid Nesîmî gibi coşkun bir şâirin kaleminden çıkmışa benzer.

İy meni nâ-ḫâḫ diyenler ḫandadur bes Yaradan
Gel gatür işbâtın it kimdür bu şeyni yaradan

İşte bu gazel, Ayasofya, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Isparta ve Mısır (Kâ-hire-Hidîviye) elyazmalarıyla Mevlânâ Müzesi, 1, Yelkenci 2, 3 ve Bâyezîd nüshalarında vardır.

İy gönül her bî-vücûddan cân umarsan ne 'aceb
Bî-keremden luṭf ilen iḫsân umarsan ne 'aceb

matlâlî gazel 76. sıraya yerleştirile dursun, biz bu gazeli, Ali Emîrî, Bâyezîd, Yelkenci 2,3,5 ve Mevlânâ Müzesi 2 numaralı elyazmalarında Seyyid Nesîmî'ye âit görüyoruz. Adı geçen nüshalarda bu gazelin 9 beyitlik olduğunu da kaydedelim.

Perde altından kim oldı şems-i devrân âşkâr
Şîr-i Yezdândur gönül âhûsını kıldı şikâr

matlâlî 79. gazel, Bâyezîd, Ali Emîrî (Millet), Yelkenci 2 ve Mevlânâ Müzesi 2 numaralı Seyyid Nesîmî dîvanlarında görülmektedir.

Bir daḫı görmek cemâlin gönülüm iy cân ârzûlar
Ḥasta-i derd-i firâḫun derde dermân ârzûlar

matlâlî 80. gazel, Ayasofya, Dil ve Tarif-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, He-kimoğlu Ali Paşa (Süleymâniye), Isparta, Mevlânâ Müzesi 1, Yelkenci, 2, 3 ve 5 numaralı elyazmalarında Seyyid Nesîmî adına 7 beyit olarak kayıtlıdır. Bu gazelin ayrıca İstanbul Belediye Kütüphanesi (Muallim Cevdet) kitapları arasındaki Seyyid Nesîmî divanı elyazmasında 5 beyit olarak bulunduğunu kaydetmeden geçemiyoruz.

Çünkü bildüñ mü'minüñ kalbinde Beytüllâh var
Niçün 'izzet itmedüñ ol evde kim Allâh var

matlâlî 81. gazeli, Manisa (Murâdiye) ve İstanbul Belediye Kütüphanesi (Muallim Cevdet) kitapları arasındaki elyazmalarında gördüğümüzü söyleyebiliriz. Yine bu

gazele matlâi bakımından benzeyen 89. gazele ileride sırası geldiğinde temâs edeceğiz. 81. gazelin Muallim Cevdet elyazmasında 5. ve 6. beyitleri şöyledir:

5. Yıldı bir kez hacc olur Mekke de iy hâcî gelün
Kıl tavâf gönüllere her demde haccû'llâh var

6. Sen seni merdem diyüp çok da'viye ham eyleme
Hâli olma lâ-ceram meydânda el-hak şâh var

Buna mukabil, Kul Nesîmî adlı kitaptaki şekline göre, 5. ve 6. beyitler yok.

İy şifâtun Sure-i Rahmâna degmez mi deger
Dost cemâlün Kaaf ile Kur'âna degmez mi deger

matlâli 84. gazelin Ali Emîrî (Millet), Yelkenci 2 ve 5 ile Muallim Cevdet kitapları arasındaki elyazmalarında bulunduğunu işâret edelim.

Kul Nesîmî adlı kitapta bulunan 86. gazele gelince şu gerçeği ifade edemedi geçemeyeceğiz. Bu gazel, 909 H./1503 M. yılında istinsâh olunan Aya-sofya Kütüphanesindeki Seyyid Nesîmî divanı elyazmasında bulunuyor. Yani.

Ehl-i îmân işlerin şol demde inkâr itdiler
Çün Nesîmîni Haleb şehrinde ber-dâr itdiler

matlâli ve Seyyid Nesîmî'nin öldürülmesi olayını konu edinen bir gazel, şâirin ölümünden yüz yıl sonra divânına girebiliyor. Hiçbir kimse ölümünden sonra şiir yazamayacağına göre, bu şiir kesinlikle Seyyid Nesîmî'ye âit değildir. XVII. yüz-yıl şâiri olarak takdîm olunan Kul Nesîmî'ye ise hiçbir zaman isnâd olunamaz. O halde bu şiirin nâzımı, şimdilik, belli değildir. Buna rağmen biz, çalışmamızda bu şiiri Seyyid Nesîmî şiirleri arasına almak zorunda kaldık. Çünkü bizim metodumuz bunu gerektiriyordu. Matlâdaki "Nesîmîni" kelimesi Yelkenci 5 numaralı elyazmasında "Hüseynîyi" olarak geçmektedir. Bilindiği gibi Nesîmî, Hüseynî (8) mahlasını da kullanmıştır. Sözü uzatmamak için bu gazelin nâzımının Alevî-Bektâşi inançlı ve Seyyid Nesîmî hayranı olan bir kimse tarafından yazıldığını söyleyip diğer gazellerin durumuna geçelim. Ancak şurasını da belirtelim ki bu gazel, Ali Emîrî (Millet), Manisa (Murâdiye), İstanbul Belediye Kütüphanesi (Muallim Cevdet), Yelkenci 2 ve 5 numaralı elyazmalarında da bulunmaktadır.

Tâvaf-ı Haccun iy dil-ber şevâbı gerçi a'lâdur
Velî gönül tavâf itmek bilersen andan evlâdur

matlâli 88. gazele Yelkenci 2 numaralı elyazmasında rastladık. Yukarıda 81. gazelden bahsederken ifade ettiğimiz 89. gazelin matlâi şöyledir:

(8) Seyyid Nesîmî'nin kullandığı diğer mahlaslar için "Seyyid Nesîmî, Hayâtı Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Metni" adlı doktora çalışmamıza bakılması.

Mü'minün kalbi içinde çünkü Beytüllâhdur
Niçün 'izzet eylemezsen anda çün Allâhdur

Bu iki gazelin matlâları benzemekle beraber, muhtevâları ve beyit sayıları farklıdır. Bu gazeli de Bâyezid, Mualim Cevdet ve Yelkenci 2, 5 numaralı yazmalarda görmekteyiz.

Göñül virme cihâna bî-vefâdur
Göñül virmek aña küllî haţâdur

matlâlı 93. gazeli, çalmamıza esas aldığımız nüshalardan Ayasofya elyazmasından mâdâ, Manisa (Murâdiye), Mevlânâ Müzesi 2, Ali Emîri (Millet) ve Râif Yelkenci 2 numaralı divanlarda da gördük.

Menüm şâhum şâh-ı merdân 'Alîdür
Erenler ser-veri gerçek velîdür

matlâlı gazele Yelkenci 5 numaralı divanda rastladık.

Sayın Cahit Öztelli'nin Kul Nesîmî'nin sanarak aynı addaki kitaba aldıkları ve 95. sıraya yerleştirdikleri

Dürr-i beyzâdur vücûduñ Hâk nişânı hâdadur
Zâhir ü bâtın çü sensen bes fülânı hâdadur

matlâlı gazelin Seyyid Nesîmî'ye âidiyeti aslâ şüphe götürmez. Zirâ bu şâiri Ayasofya, Ali Emîri (Millet), Bayezîd, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa (Sülemâniye), Manisa (Murâdiye), Mevlânâ Müzesi 1, Isparta, Yelkenci 2,3 ve 5 numaralı Seyyid Nesîmî divanı elyazmalarında müşâhade edilmekteyiz. Bu elyazmalarının çoğu, XV. ve XVI. yüzyıllarda istinsâh olunmuşlardır.

Matlandaki remzlerden dolayı bir tef'ilesi atlanmış diğeri de okunamamış olan ve doğrusu aşağıda gösterileceği gibi olması gereken

Fâtiha Ümmü'l-kitâbuñ göster anası nedür
Bîst ü heşt u Sî vü dû harfüñ hulâşası nedür (9)

beyti ile başlayan şiir de Ali Emîri (Millet), Bayezîd ve Yelkenci 2 numaralı elyazalarının muhtevâlarındandır.

Her kişiniñ şorma aşlın 'izzetinden bellüdür
Şoĥbet-i 'irfan görenler hizmetinden bellüdür

matlâlı 100. gazel, Seyyid Nesîmî hatırlanınca ezbere okunan şiirlerdendir. Bektâşî tarikatine mensup kişilerle karşılaştığımız zaman mutlaka bu şiiri inşâd ederek

(9) Bîst ü heşt= ; Sî vü dû=
zılmaktadır.

deyimleri Hurûfî yazılarında bu şekilde ya-

Seyyid Nesîmî'nin rûhâniyetine sığındıklarını hayretle görmüşüzdür. Bu şiir de Ali Emîrî (Millet), Bayezîd, Muallim Cevdet, Yelkenci 2 ve 5 numaralı Seyyid Nesîmî elyazmalarında vardır. Ayrıca Seyyid Nesîmî'den şiirler ihtivâ eden hemen her cönkte bu şiire rastlamak mümkündür.

Deldi şol gamzeñ sihâmı cânuma kâr itdi uş
Munca fûrkat kim maña bu çarç-ı gaddâr itdi uş

matlâlî 102. gazeli, Ayasofya müzesi, Ali Emîrî (Millet), Isparta, Mevlânâ Müzesi 1, Mısır (Kahire-Hidiviye) Muallim Cevdet, Yelkenci 2 ve 3 numaralı elyazmalarında 14 beyit olarak yer alır. Bu gazele yazılan dipnotta, "divanında olmakla birlikte bu gazelin Bağdatlı Nesîmî'nin olması düşünülebilir." denmektedir. Herhalde, Seyyid Nesîmî'nin basılı divanı kastedilmiştir.

Mevlânâ Müzesi 2, Yelkenci 2 ve 5 ile Bayezîd elyazmalarında gördüğümüz ve Yelkenci 5 de "Der-tenbîh-i nefis" başlıklı 103. gazel

Ayâ mü'min ger isterseñ se'âdet
Özüñe pişe kıl dâyim se'âdet

matlâhdır. Kul Nesîmî adlı kitapta, 104. sırayı alan muhammessin beşinci beyti kâfiyesi bakımından Divân Edebiyatı geleneğine aykırı düşmektedir. Zâten bu muhammes, Ali Emîrî (Millet), Yelkenci 2 ve 5 numaralı elyazmalarında murabbâ şeklindedir. Kul Nesîmî adlı kitapta görüldüğü biçimin ilk bendi şöyledir:

°Âlem yüzine şaldı zıyâ âl-i Muḥammed
Dil kişverine virdi şafâ âl-i Muḥammed
Gâfil ne bilür ehli bilür âl-i Muḥammed
Va şalli °alâ seyyidinâ âl-i Muḥammed
Şad şallî °alâ mürşidinâ şâh-ı Velâyet

"Hû" reditli aşağıdaki gazele, Yelkenci 2 ve 5 numaralı yazmalarda rastlıyoruz. Bu gazelin

Ṭâlibüñ maṭlûbı hûdur sâliküñ seyrânı hû
°Âşıküñ ma°şûkı hûdur °ârifüñ °irfânı hû

şeklindeki lirik matlaı, şiirin Seyyid Nesîmî'ye izafesini gerekli kılmakla beraber, adı geçen şiirlerini ihtivâ eden yazmaların diğerlerinde bulunmamaktadır. Sayın Yelkenci'deki nüshalar ise çok yenidirler.

Dil-berâ dil senden özge bir daḥı yâr istemez
Çün müyesser oldı vaşluñ gayr-ı didâr istemez

matlâlî 106. gazeli de Mevlânâ Müzesi 1, Yelkenci 2, 3 ve Bayezîd nüsnalarında okuyabiliyoruz.

Sayın Cahit Öztelli'nin Kul Nesîmî adına hazırladıkları eserin şiirler bölümü 107. gazelle sona ermektedir. Bu gazelin de matlâkı gördükten sonra yazımıza devam edeceğiz.

Ezelden pîr-i 'ışkuñ ser-veriyüz
Tarîk-ı ehl-i fazluñ reh-beriyüz

matlâlı bu gazele yalnız Yelkenci 2 numaralı Seyyid Nesîmî divanı elyazmasında rastalayabildik. Şurası unutulmamalıdır ki, yukarıdan beri sözünü ettiğimiz şiirlerin Seyyid Nesîmî'ye âdiyetleri kesin değildir. Lâkin Kul Nesîmî'ye âit olmadıkları muhakkaktır. Sayın Cahit Öztellinin kitabında böyle şiirler yalnızca, buraya kadar sözünü ettiklerimiz değildir. 27. sıradaki

Yoluña cânlar fidâdur yâ 'Aliyü'l-murtaâ
Dest-gîrûñ hem Hudâdur yâ 'Aliyyü'l-murtaâ

matlâlı gazel bunlardandır. Bunu Ali Emîrî (Millet) ve Yelkenci 2 numaralı elyazmalarında görmek mümkündür. 31 ve 32. gazeller de bu cinstendir. Yelkenci 2.de bulunan 31. gazel:

Yâr meni katl eylese kanum halâldür kime ne
Men bilürem çekdüğüm âh ile zârüm kime ne

matlâlıdır. Yelkenci 3. de bulunan 32. gazelin matlâı da şudur:

İy gönül il aynasına bakmanuñ faydası ne
Ser-mâyeden zararun var şatmanuñ faydası ne

Bu gazelin matlâındaki "faydası", kelimeleriyle "Ser-mâyeden" ve "zârarun" kelimelerindeki zihâf ve imâlâlerin Seyyid Nesîmî'ye mâl edilmesi imkânsızdır. Şiir, Nesîmî'nin olsa bile matlâ değişmiş olmalıdır, kanâatındayız.

Âsmân atlas kuşandı giydi zîbâlar gibi
Yir yüzi şâh 'ışkına donandı kemhâlar gibi

matlâlı 35. gazel de Yelkenci 2 ve Mevlânâ Müzesi 2 numaralı elyazmalarında da vardır. Bunun gibi 41. gazel de Yelkenci 2 numaralı yazmada görülüyor. Sözünü ettiğimiz bu gazelin matlâı şudur:

Mü'minüñ kalbinde rûh-ı cism ile cândur 'Alî
Ka'betü'llâhdur cemâli vech-i sübhândur 'Alî

62. sıradaki gazelin de bunlardan olacağına dâir kaânaatımız vardır ki matlâı:

Bülbülem gül-şende men gül-zâra yoğtur minnetüm
Dôstlar minnet Hudâya hâre yoğtur minnetüm

şeklinde olup Yelkenci 2. de bulunmaktadır.

77. sıradaki murabbâ, Yelkenci 2. de şu matlâ ile

Atı Düldül kolu Kaşber kılıcıdır Zü'l-fekâr
Ay u gün yıldız elinde sâ'at ü leyl ü nehâr

bulunmaktadır. Görüldüğü üzere manzume gazel tarzındadır.

82, 83 ve 85. gazeller de şüpheliler arasındadır. 82. gazel,
Çarh elinden göz yaşı çağlar gelür çağlar geçer
Bu °aceb dünyâ imiş beyler gelür beyler geçer

matlâlıdır. 83. gazelin matlaı da:

Meşrebidür her kese yârân olur Bektaşiler
Kimse bilmez sırların seyrân olur Bektaşiler

şeklinde, 85. gazelde, Seyyid 'Nesîmî lirizmi vardır. Onun da matlaı şöyledir:

Dil-rübâ yañağña lâle-i hamrâ didiler
Yüzünüñ pertevine nûr-ı tecellâ didiler

Son olarak ele aldığımız 82, 83 ve 85. gazelleri, çalışmalarımız esnasında Sayın Râif Yelkencideki 2 numaralı Seyyid Nesîmî divanında gördük.

Buraya kadar, Sayın Cahit Öztelli'nin Kul Nesîmî adlı kitabının üçüncü bölümünü teşkil eden "Arûz ölçüsü ile nefesler" inden bahsettik. Bizim, murabbâ ve muhammesler dışında kalanlarını gazel olarak adlandırdığımız bu şiirler 85 tanedir. Bunlardan 51 tanesinin buldukları elyazmalarını göstererek Seyyid Nesîmî'ye âit olabilecekleri hususundaki görüş ve şüphelerimizi arzettik. Bu husus her zaman ispat olunabilir.

Sayın Cahit Öztelli'nin Kul Nesîmî'ye hasrettikleri kitabın III bölümünü teşkil eden şiirlerden beşte üçünün Seyyid Nesîmî'ye âidiyetleri anlaşılınca geriye ne kalır? Bu sorunun cevabı: gerçek Kul Nesîmî'yi araştırmak, şiirlerini bulmak ve yayımlamak, olmalıdır.

Bir yazımızda, "Sayın Cahit Öztelli'nin Kul Nesîmî adlı kitabı Nesîmî'lere bir belirlilik verememiştir", demiştik (10). Bu iddiâmızı burada da tekrarda fayda vardır.

Sayın Cahit Öztelli, hangi sebeplerden olduğunu belirtmemekle beraber, bazı şiirlerin birçok kelimelerini okuyamamışlar, birçoğunu da yanlış okumuşlardır. Bu hepimizin mâruz kaldığımız bir hâldir. Lâkin arûz ölçüsünün rehberliğine sığınırız. Arûzun rehberliği sayesinde Eski Türk Harfleriyle yazılmış metinleri okumak kolaylaşmaktadır. Kul Nesîmî adlı kitapta yanlış okunan kelimeleri burada göstermeğe kalkışmak niyetinde değiliz. Eseri eline alan herkes bunu fark edebilir. Hemen her beyitte yanlış okunmuş kelimelere rastlamak mümkündür.

(10) Dr. Hüseyin AYAN, Seyyid Nesîmî Hakkındaki Çalışmamız, Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Sayı: 2.

Kul Nesîmî adlı kitap, iyice araştırılmadan, şiirleri Seyyid Nesîmî veya diğer Nesîmî'lerden tefrik edilmeden, etraflıca incelemelerde bulunulmadan, birkaç cönke fazlaca güvenilerek hazırlanmış bir esere benzemektedir. Dikkatle taranırsa şiir mecmûalarından, nazîreler arasından ve cönklerden Kul Nesîmî'ye âit ancak birkaç şiir çıkarılabilir, kanâatindeyiz.

"Kul Nesîmî'nin yazarı, "...şâirin dilinin özelliğini bu yüzyıldan (XVII. yüzyıl) öteye götürmeye imkân yoktur. Dili tam anlamıyla on yedinci yüzyıl divan ve halk edebiyatı şâirlerinin dilidir", hükmüne varıyor. Biz bu şiirler içinden Seyyid Nesîmî'ye (Doğumu: 1370?-Ölümü: 1404) âit olanları işaret ederken Sayın Cahit Öztelli'yi bu hükme götüren dili, XIV. yüzyıla kadar uzatmış bulunuyoruz. Demek ki XVII. yüzyılda "yazıldığı kesin olarak bilinen cönklere" bakarak dil hakkında söz etmek doğru olmayacaktır.

Bizim bu tesbitlerimizden sonra, sayın Cahit Öztelli, 'Kul Nesîmî'nin hayatı ve sanatı hakkında ileri sürdüğü görüşlerini de gözden geçirmek zorunda kalacaktır. Meselâ; Kul Nesîmî'ye âidiyeti sözkonusu olmayan 54. ve 107. gazellere istinaden, şâire Hayderilik ve Câferîlik iddiâsı; Kul Nesîmî'nin Seyyid Nesîmî'ye özenerek yazdığını ileri sürdüğü 86. gazele dayanarak mahlasını "N E S İ M İ" aldığı ve sanatı hakkında ileri sürülen görüşler esassız kalırlar.

Kul Nesîmî hakkında, şimdilik bilinen kaynaklarda bir kayda rastlanmıyor. İleride böyle vesikaların bulunamayacağını söyleyemeyiz. Fakat sayın Cahit Öztelli'nin "Ne yazık ki tezkireciler Nesîmî gibi hükümetin istemediği olaylara ve yollara girmiş kişileri sözkonusu etmemişlerdir." şeklindeki görüşleri, şükran borçlu olduğumuz tezkirecilere büyük bir bühtandır. Kul Nesîmî'yi ortaya çıkarabilmek için Seyyid Nesîmî hakkında verilen bilgilerin tamamının kaynağı tezkireler veya buna mümasil yazılı vesikalardır. Kaldı ki Seyyid Nesîmî, hemen bütün çevrelerce - Hurûfî ve Bektaşî gibi bâtinî çevreleri hâriç - kınanmıştır. Hattâ canına kastedilmiştir. Buna rağmen kendisinden sözedilmeden geçilememiştir.

Bütün bu söylenenlerden sonra, Sayın Cahit Öztelli'den, Kul Nesîmî'nin ikinci baskısını hazırlarken bu hususları gözönünde bulundurmasını rica ederiz.